

СПОВІДЬ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ У ВІРШАХ

ВАЛЕНТИНА БІЛЯЦЬКА

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
Дніпропетровськ – Україна

SPOWIEDŹ JAKO ELEMENT STRUKTURY WSPÓŁCZESNEJ UKRAIŃSKIEJ POWIEŚCI HISTORYCZNEJ PISANEJ WIERSZEM

WALENTYNA BILACKA

Dniepropietrowski Uniwersytet Narodowy im. Olesia Honczara, Dniepropietrowsk – Ukraina

STRESZCZENIE. W artykule przeanalizowano spowiedź jako element struktury ukraińskich wierszowanych powieści historycznych, takich jak *Spowiedź Mazepy* Andrija Hudymy, *Marusia Czuraj* Liny Kostenko czy *Noce Motrony* Kateryny Motrycz. Autorka analizuje zawarte w nich aluzje, motywy oraz obrazy biblijne.

CONFESSION AS A STRUCTURAL ELEMENT OF THE UKRAINIAN HISTORICAL NOVEL WRITTEN IN VERSE

VALENTYNA BILATSKA

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk – Ukraine

ABSTRACT. The article examines the confession as a structural element of modern Ukrainian historical novels written in verse by Andriy Hudyma – *Confession of Mazepa*, by Lina Kostenko – *Marusya Churai*, by Kateryna Motrich *Motria's nights*. This element has been regarded as the original meaning of the work, the lyrical appeal to God through prayer, the numerous meanings of biblical allusions and images.

Особливість сучасного художнього тексту – жанрові модифікації, варіації, стилізації, синкретизм. Їх злиття дозволяє автору застосовувати нові засоби „спілкування” з читачем, а дослідникам з’ясувати його структурне наповнення. Сповідь не тільки як феномен, пов’язаний з релігійною практикою, а і як літературний жанр та структурний компонент твору останнім часом викликає зацікавлення науковців (Т. Белоброва, Т. Бовсунівська, Н. Волкова, Р. Дзик, Г. Ібатулліна, К. Ісупов, Л. Мазур, М. Михайлова, М. Уваров). Християнська традиція вплинула на проникнення сповіді в найрізноманітніші культурні сфери, адже вона має важливе значення для утвердження моральних принципів в повсякденному житті віруючих і духовному оздоровленню суспільства. Дослідники вважають, що розвиток літературного жанру започаткувала *Сповідь* Августина Блаженного, але як текст він набуває

популярності в ХІХ столітті, трансформуючись, змінює свій зміст, свою форму. На думку Т. Бовсунівської, такі сакральні жанрові протоформи, як *молитва, сповідь, одкровення* сформовані, з одного боку, під впливом Святого Письма і давньоукраїнської художньої традиції, з другого – російської „слізної молитви” та світової, переважно середньовічної традиції¹.

Як структурний компонент сучасних українських історичних романів у віршах, яких з 80-х років ХХ століття в Україні надруковано більше двох десятків, сповідь є малодослідженою. Авторами цих творів є письменники, мистецький доробок яких вивчався – Леонід Горлач, Ліна Костенко, але більшість становлять ті, чия творчість репрезентована принагідно – Андрій Гудима, Іван Козак, Григорій Лютий, Василь Марсюк, Катерина Мотрич, Микола Тютюнник, Іван Шкурай. Теоретична й практична розробка означеної проблеми досить різноманітна (жанро-, та образотворчий стрижень сповіді в літературі; типи сповідальних висловлювань; сповідь і проповідь відносно дискурсу й тексту; інтерпретація сповіді в художньому творі; генезис, структура й аксіологія сповідального слова й тексту та інше), вона є ключовою не тільки для філології, а й для сучасної культури в цілому.

За *Літературознавчою енциклопедією* (2007), сповідь – це „літературно-мемуарний жанр, у якому автор вдається до саморозкриття, зізнається у своїх переживаннях, думках, висвітлює інтимні подробиці свого життя тощо”². Повідомляється також, що *сповідь* має автобіографічний характер, іноді позначена дидактичними настановами й поширена не тільки в прозових творах, а й у ліриці. Ми ж розглянемо сповідь, сповідальність у ліро-епіці, у сучасних історичних романах у віршах, для яких притаманна багатоплановість, епічна об’єктивність та лірико-суб’єктивна емоційність, поліфонічність, фрагментарність сюжетної канви, гнучка строфічна структура.

У книзі *Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий* (2008) за редакцією М. Тамарченка зазначено, що освоєння жанру сповіді в художній літературі починається з романтичної поеми (*Корсар* Дж. Байрона, *Міцрі* Ю. Лермонтова), обов’язковим епізодом у якій є оповідь-зізнання героя про причини своїх неблагодійних вчинків. „Романтична поема, обмежена віршованим розміром, використовує в художніх цілях тільки стратегію сповідального дискурсу”³.

За визначенням Т. Белобрової, сповідальні мотиви є необхідними як для трьох літературних родів, так і міжродових утворень, особливо лірики.

Що ж до генеалогічної природи молитвоцентричного тексту, то в ньому чи не найбільше виявляються такі ліричні первини, як медитація і сугестія. Завдяки тому, що лірична поезія була частиною ритуальної дії, молитовність і сповідальність стали

¹ Т. В. Б о в с у н і в с ь к а, *Основи теорії літературних жанрів*, Київ 2008, с. 519.

² Ю. І. К о в а л і в (ред.), *Літературознавча енциклопедія*, т. 2, Київ 2007, с. 426–427.

³ Н. Т а м а р ч е н к о (ред.), *Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий*, Москва 2008, с. 86.

важливими компонентами лірики як літературного роду та одного з видів вираження емоційної тональності⁴.

На переконання Р. Дзика, вписування сповіді в систему ліричних жанрів відбулося природніше. Синкретизм жанрових модифікацій найбільше проявляється у великій епічній формі, тому „...сповідь може не лише включатися в роман як елемент цілого, а й ставати ключовим поняттям для розуміння його жанру”⁵.

Для розгляду *сповіді* як структурного елемента сучасного українського історичного роману у віршах ми обрали твори Андрія Гудими *Сповідь Мазепи* (2003), Ліни Костенко *Маруся Чурай* (1979), Катерини Мотрич *Мотрині ночі* (2008). Це художньо-документальні полотна з майстерно зображеними подіями, визначними особами України, напівлегендарними образами – Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Іван Богун, Северин Наливайко, Іван Сірко, Маруся Чурай та інші. Жанр творів – історичний роман у віршах – визначили автори. У методології дослідження роману М. Бахтін писав, що значно цікавіші й послідовніші ті нормативні його визначення, які роблять самі романісти, вказуючи на „...певну романну різновидність і оголошуючи її єдино правильною, потрібною й актуальною формою”⁶. Хоча ці історичні особи й події неодноразово інтерпретувалися в художній літературі, Ліна Костенко, Андрій Гудима, Катерина Мотрич подали свою художню модель вже відомого минулого нашої країни. „Рівень історизму художнього твору, – на думку М. Ільницького, – визначається не тільки образністю автора з тими подіями і процесами, що стали об’єктом його художнього зображення, а й новизною їх прочитання, глибиною осмислення”⁷.

У сповіді, крім емоційно-ефективних моментів, задіяні морально-вольові, що дозволяє людині зосереджуватися на певних етапах свідомості й діяльності, підтримуючи активний зв’язок з Божественним. У *Великому тлумачному словнику сучасної української мови* (2007) подаються два визначення сповіді: 1. „У православній та католицькій церкві – обряд покаяння в гріхах перед священником і відпущення ним цих гріхів. 2. Відверте зізнання в чому-небудь, розповідь про щось”⁸.

Як відверте зізнання сприймається діяння й вболівання за Україну гетьмана Івана Мазепи у *Сповіді Мазепи* А. Гудими. У назву твору винесено жанр

⁴ Т.А. Б е л о б р о в а, *Сповідально-молитовні мотиви в українській класичній літературі (генеза, типологія, ідіостилі)*, Тернопіль 2007, с. 6.

⁵ Р. Д з и к, *Феномен сповіді в літературних жанрових інтерпретаціях*, [в:] „Питання літературознавства”, Чернівці 2009, вип. 77, с. 231–239.

⁶ М. Б а х т і н, *Епос и роман (о методологии исследования романа)*, [в:] „Вопросы литературы” 1970, № 1, с. 99.

⁷ М.М. І л ь н и ц ь к и й, *Людина в історії: (сучасний історичний роман)*, Київ 1989, с. 68.

⁸ В.Т. Б у с е л (ред.), *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, Київ 2007, с. 1371.

рове маркування, що передбачає суб'єктивізацію, психологізм оповіді, акцентуючи на граничній відвертості ліричного героя роману у віршах, а відповідно, й на авторській оповіді. Т. Белоброва визначила, що сповідь у літературі – це текст, у якому „[...] наратор розкриває найпотаємніші глибини власного духовного життя, психіки, прагнучи збагнути «остаточні істини» про себе і світ»⁹.

Починається *Сповідь Мазети* повідомленням про те, що 25 червня 1687 року поблизу річки Коломак обрано гетьманом Івана Мазепу, і його роздумами над долею України під владою Москви, яка, мов „кліщами, вчепилася за горло”, та думками про недалекоглядність гетьманів. Уже на перших сторінках твору герой звертається з молитвою до Всевишнього за порадою і підтримкою:

Будь при мені. Дай мудрості. Амінь.
В душі молитву і к Тобі несу я¹⁰.

В історичному романі у віршах А. Гудими простежуються риси сповідально-жанру на композиційному рівні: нарація набуває *монологічної форми*. Змістовою домінантою сповіді Мазепи є не просто оповідь про минуле, а й історія становлення його як непересічної особистості, тому вона носить драматичну тональність. Перед реципієнтом постають картини, як „облуди золотої пори”, підступного життя царів, так і України, яку ззовні „орел скубе”, а в середині розбрат: старшина „все під себе загребла”, серед козаків панує „кошовий Гусак”, доли чорніють від „нашестья сарани”, канцелярист Петрик замість Полтави поскакав на Січ підбивати „сірому повстати”, домові „ниткоплуті” „доноси в'яжуть”, орда „пришпорює коня”, постійні накази:

Задля „її величності Росії”
Клади живіт, Хохляндіє, – воюй¹¹,
народ „збурився” і стих:
Бо лише кров пророків, а не слово,
Веде людей за тіннями святих¹².

У сповіді-роздумі Мазепи багато *звертань*, у яких акцентується на ключових моментах буття України: „Дивись, *Вкраїно*. Хоч в годину смуту / Ти не Петра, а Петрика згадай./ „Геть від Москви!” – не дасть тобі заснути./ Повстань. Устань. Не колінкуй бодай”¹³; „Агій, *козаче!* Хана і султана/Ти ще підловиш... на свою біду./ В душі щось маєш. Певне, від Богдана./ А що? – спитати. Може, рвійний дух”¹⁴; „Стужися й ти, *Вкраїно*, за собою./ За волею, за славою

⁹ Т.А. Белоброва, зазнач. праця, с. 5.

¹⁰ А. Гудима, *Сповідь Мазети: роман у віршах*, Київ 2003, с. 11.

¹¹ Там само, с. 44.

¹² Там само, с. 37.

¹³ Там само, с. 49.

¹⁴ Там само, с. 31.

стужись./І вирвешся з обіймів, як з двобою./Не нині вже, то завтра. То колись”¹⁵; „О Левашови, Скотіни, Ширкови!! Най терном ваша заросте стезя”¹⁶.

Іван Мазепа (*Сповідь Мазепи, Мотрині ночі*), Маруся Чурай (*Маруся Чурай*) у *сповідях* розкривають свої потаємні думки „з середини”, гріховні умисли, прагнучи досягти вищого духовного стану, та змусити реципієнта осмислити події в Україні, адже герої творів – з конкретним історичним ім’ям.

Ключовим розділом, у якому розкривається сутність образу Марусі Чурай в однойменному романі, є розділ відповідно означений – *Сповідь*. Ліна Костенко розпочинає його з акцентування середньовічної традиції – з оповіді про життя, як уже минуле. Внутрішній конфлікт Марусі Чурай виражається в зіткненні проблем, характерних як для Ренесансу, коли творець підносився до рівня Бога, романтизму, коли митець прагнув до свободи, волі, так і для модерністських, екзистенційних позицій життя і смерті – єдино можливого способу буття творчої особистості. У сповідальності героїні на перший план виносяться переживання, земні клопоти, коли людина залишається один на один з вічністю, зберігаються середньовічні тенденції, що доповнюються романтичним образом в’язня, який тільки за ґратами починає розуміти весь сенс прожитого:

Останні дні вже яюсь перебуду.
Та вже й кінець. Переночую в смерть.
А що в житті потрібно ще мені?
Одбути всі ці клопоти земні.
Оці останні клопоти одбуть,
іти туди, куди мене ведуть, –
аби одбути, все уже одбути, –
і щоб не бути, щоб уже не бути¹⁷.

Роздуми героїні примножуються мотивом випадковості й поєднуються з екзистенційною відчуженістю від самої себе, яку необхідно здолати. А для цього слід пройти все спочатку, повернутись до своїх витоків. Тому Маруся Чурай прагне розширити не життєвий простір, а духовно-душевний, руйнуючи середньовічний аскетизм душевним болем: „Душа болить, і тіло, як чує”¹⁸. З одного боку, сповідь розширює межі простору, а з іншого, є констатацією приреченості („Приречена. Одна./Стіна. Стіна. І ґрати. І стіна”¹⁹), що не викликає розпачу. Душа Марусі Чурай рветься провести Полтавський полк у похід, але, щоб зрозуміти себе і те, що сталося, необхідна самотність. Тому героїня роману сприймає майже реально назву тюремної церкви „Усіх Скорбящих Радості”, а тюрму, як свободу для себе, як звільнення від страху перед буденною нормативністю:

¹⁵ Там само, с. 51.

¹⁶ Там само, с. 50.

¹⁷ Л. К о с т е н к о, *Маруся Чурай: історичний роман у віршах*, Київ 1990, с. 35.

¹⁸ Там само, с. 36.

¹⁹ Там само.

Я рада.
 І що мене найбільше веселить, –
 коли так душу випалила зрада,
 то вже душа так наче й не болить.
 Вже ні за чим на світі їй не шкода.
 Така полегкість, мало не сміюсь.
 А ця тюрма – оце і є свобода,
 бо я вже тут нічого не боюсь²⁰.

Л. Костенко вказує на радість, синонімічну античному сміху. За висновками Н. Волкової, основною особливістю стилю літературної сповіді є: *нарративна зневага формою слова* (часто сповідь виглядає не як закінчений текст, а як неопрацьований матеріал для написання повноцінного тексту, автобіографії); *відчуття присутності молитви і проповіді, повчання*.

Історія народження душі пропонує собою молитовне прохання про розуміння і прощення, звернення до Бога – єдиного джерела абсолютного розуміння і прощення. З іншого боку, вона є законом, написаним для людини, яка ще перебуває в стані гріха-смерті²¹.

Автори аналізованих творів уводять у тексти сповідальні вкраплення, з прив'язаністю до релігійного канону: герої обирають *сповідь, молитву* як одну із форм покаяння і відродження сутності своєї душі:

А як подумать, – що таке душа?
 Як той казав, це – горизонт до Вічності²².

У молитві-сповіді Іван Мазепа, Мотря Кочубей, Маруся Чурай не тільки повідомляють подробиці свого життя, а й заглиблюються в роздуми, передбачають глобальні події. Це допомагає автору ідеалізувати своїх героїв, показати їх справжню сутність, готовність і здатність оцінювати свої вчинки. У другому розділі *Сповіді Мазени А. Гудими*, що має назву *Ворохобна Україна*, герой іде на сповідь до матері, ігумені Марії-Магдалини:

Покірно гетьман голову схиливши,
 З ім'ям Всемилоствого Отця,
 Цілує руку, – мов пагінчик вишні! –
 Тонка. Маленька. Зимна, як в мерця...
 Вуста молитву тихо шепотіли,
 Яку мав чути лиш єдиний Бог,
 Й нетлінну душу встерегти і тіло
 Від прикрощів усяких та знемог.
 – Амінь, – зітхнула. З тихою ходою

²⁰ Там само, с. 38.

²¹ Н. Волкова, *Исповедь*, [в:] Н. Тамарченко (ред.), *Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий*, Москва 2008, с. 85.

²² Л. Костенко, зазнач. праця, с. 110.

Весь лик її на хвилю прояснів. –
Благословення Господа з тобою
Хай буде, сину, до сконання днів²³.

Правду про діяльність гетьмана (будує „храми”, переймається освітою, у підмурівок на країну кладе „крутіший камінь”) реципієнт дізнається у сповіді-зізнанні Мазепи Лазарю Барановичу:

Я перед Богом помолюсь за душу.
Це Він поклав на тебе такий хрест...
Терпи і двигай на свою Голгофу.
За Україну! Двигай і терпи²⁴.

Священник-мислитель хоч і вказує на гріхи, але в той же час і виправдовує гетьмана, бо дії і вчинки його – ради рідної землі. Лазар прохає-наказує не мати справи з іноземцями, бо „найманці” не стануть „класти живіт” за Україну, нагадуючи слова Христоса: хто не має меча, за власну ризу „най його придбає”. Як герої творів, так і читач вірить у щирість вчинків гетьмана й пророчість молитви Лазаря Барановича:

Ти – не з гріха. З того терпіння виріс.
Мо’ на Україну зійде Святий Дух.
А я за тебе, за народ, за віру
До Господа молитися іду²⁵.

Роман у віршах К. Мотрич *Мотрині ночі* – твір „...про криваву сторінку нашої історії, яка принесла крах Україні, вигубила дух нації”²⁶, з творчо інтерпретованим реальним мотивом про кохання Івана Мазепи й Мотрі Кочубей (одним із доказів якого є любовний епістолярій гетьмана), „скорботою і раною” краю. Драматизм героїв, їх щирі, романтично ідеалізовані почуття, подано на тлі широкомасштабних історичних подій – нищення Батурина, поразки під Полтавою, що стала вигнанням, кривавою „московською ніччю” Івана Мазепи, які авторка по-своєму потрактувала в ракурсі історичної детермінованості людської долі.

Герой К. Мотрич неодноразово „шептав” з надривом „не освідчення – моління” і приходив на сповідь до матері в її монастир, як і герої А. Гудими у *Сповіді Мазепи*. Розуміючи тягар, що випав на долю сина, мати, „зозуленька сивенька” засуджувала його за „блуд”, „куряву любовну” до „духовної доньки” – Мотрі:

– Гріхи ці, сину мій, як світ наш, не нові,
Але чому ж спокуса та тебе не оминула?..
Чи Бог гріхи простить – тобі, мені, Україні,

²³ А. Г у д и м а, зазнач. праця, с. 22.

²⁴ Там само, с. 24.

²⁵ Там само, с. 25.

²⁶ К. М о т р и ч, *Мотрині ночі*, [в:] „Новочасна література” 2008, число 2(6), с. 4.

Не знаю, сину. Постую, молюся день і ніч.
 У бідах краю не сусіди – ми лиш винні, –
 І знову тихий дощик зі смиренних віч –
 Бо скільки Бог вділив, то стільки і відніме.
 Тобі ж довірив землю і Мойсеїв хрест.
 Вона горить. Тоді й неволя меч підніме,
 Коли Господь у гніві відведе свій перст.
 Тебе Господь судитиме не просто як Івана,
 А як того, кому вручив знедолений цей край.
 Та Мотря й ти – то ще одна скорбота й рана,
 Отак колись і Єва у Адама відібрала рай²⁷.

Модифікація сповіді героїв залежать від змісту, ситуації, спрямованості. Гарна і юна Мотря Кочубей у розпачі (рідні не дали згоди на шлюб з Іваном Мазепою, підступність матері, зрада батька й козацької „верхівки” і страта їх, історичні перипетії) пішла в монастир „тихо старіти-сивить”, а ночі присвятила молитвам за коханого гетьмана Мазепу й Україну:

Півночі Мотря вистояла перед образами,
 Молила в Бога прощення за цю любов.
 Здалося – в Діви взявся лик сльозами,
 В руках Покрови затремтів покров²⁸;
 ...В молитві ночі плинуть довго, як сторіччя,
 Й душа з небесної криниці спрагло воду п'є.
 Вона давно вже звикла ночами молитись.
 Із Богом говорила. Ангел доторкався крилом²⁹;
 ...Молитва – поводир. Впадеш – то підведе,
 Вона борінням духу і спасінням називає й горе³⁰.

Молитовне слово ліричного героя передає його світобачення і почуття тривоги, сподівання на очищення від гріха – це вияв побожності та духовності. Просила прощення у священника й Маруся Чурай з однойменного твору Ліни Костенко, коли їй „дарували” три дні перед стратою. „Гріхи” героїні були мізерними: жодного разу не збрехала матері й одній сусідці „сіль не віддала”:

А що скажу?
 Свою пригаслу душу
 чи донесу, як свічечку на Страсть?
 Бог знає все. А батюшці байдуже.
 Хіба він правду Богу передасть?
 Прошепотів, як знахарка над раною,
 Молитвою уста поворушив.

²⁷ Там само, с. 54–55.

²⁸ Там само, с. 22.

²⁹ Там само, с. 103.

³⁰ Там само, с. 104.

І власттю, од Бога йому даною,
спасибі одпустив і розгрішив³¹.

Сила зв'язку між сповіддю та конкретним літературним зразком у кожному випадку вимірюється ступенем секуляризації релігійного: герої моляться з надією вилікувати душу свою й того, за кого моляться, прагнуть дати їй віру в спасіння: „В душі людській, крім видимого неба, / є одинацять всячеських небес”³².

У художніх творах, на думку Т. Белобрової, від „...класичного жанру молитви лишаються формальні «знаки»”³³. Такі „знаки” є і в аналізованих історичних романах у віршах. Це пряме звернення до Бога. Як правило, воно побудоване на сталих кліше й носить побутовий характер, відтворює життєві реалії й допомагає автору розкрити порушені морально-етичні проблеми: „О Боже мій, на кого ж ти, на кого / збагнітувала молодість свою?”³⁴; „Так дай же вам, Боже, щастя. Прибийте собі підкову./Нічим не журися, Грицю. Усе, як я промине”³⁵; „Ще Україна в слові не зачата./Дай, Боже, їй родити це дитя”³⁶; „О Господи! Як повно-радісно, коли він з нею”³⁷; „О, Господи, Навіщо ж Ти мене залишив!/?Це вже було. Це вже звучало, гетьмане, колись”³⁸.

Вживання релігійної лексики письменниками передає емоційний темпоритм, розкриває „життєпис” героїв та художньо відтворює події: „– Нехай поможе Трійця: Син, і Дух Святий, Отець. – / Сказала й рушила. Хо́да її нагадувала втечу”³⁹; „Зі мною Бог Господь й свята Покрова помага. /– Коли ми грішимо, Всевишній віддає нас звіру,/Відходить Ангел, і рогатий нас перемага”⁴⁰; „У храмах українських Ангели мовчали,/Ходила Божа Мати й плакала серед руїн,/Налякані отці-архієреї анафему шептали/І бамкав лаврський дзвін, як по душі Вкраїни”⁴¹.

Сповідь Мазени А. Гудими, Маруся Чурай Ліни Костенко, Мотрині ночі К. Мотрич становлять взірці інтертексту біблійних алюзій, мотивів, часом навіть прямих цитат. Наприклад, *Сповідь Мазени А. Гудими*: „Це був Пілат. Варавва і месія./В устах тремтів Іудин поцілуй”⁴²; „Ой... Мамка йде. Й на чорному підносі –/Чию це, тату? – голову несе”⁴³; „А Мотря спала. Мов Пре-

³¹ Л. Костенко, зазнач. праця, с. 71.

³² Там само, с. 124.

³³ Т.А. Белоброва, зазнач. праця, с. 18.

³⁴ Л. Костенко, зазнач. праця, с. 46.

³⁵ Там само, с. 48.

³⁶ Там само, с. 106.

³⁷ К. Мотрич, зазнач. праця, с. 13.

³⁸ Там само, с. 84.

³⁹ Там само, с. 25.

⁴⁰ Там само, с. 29.

⁴¹ Там само, с. 75.

⁴² А. Гудима, зазнач. праця, с. 44.

⁴³ Там само, с. 73.

чиста Діва/З ікони Благовіщення зійшла”⁴⁴; „Не булава, а хрест святий достоту./Це з-поміж правих і лукавих сонм/Тобі його судилось на Голгофу/Чи на український винести Сіон”⁴⁵; „Пильнуй, Мазепо! Богом осіяний/Твій путь з-поміж незгод і загород./За сорок літ у край обітований / Мойсей не зміг свій провести народ”⁴⁶.

К. Мотрич у своєму творі подає філософські роздуми про минуле й сучасне України з посиланням на біблійні образи (Гетсиманський сад, Содом і Гоморра, Голгофа, Адам, Єва, Мойсей, Каїн, Варвара, Суламіф, Соломон, Ірод, Іродіада, Юда), що навертає читача на думку про зв’язок героїв з трансцендентним джерелом: „Й Батурин, мов, уже Содом-Гоморра чи Помпея,/Що ви едемський змії, підступний і мерзенний”⁴⁷; „Куди не глянь вже Каїна діяння і сліди. / Народ цей здичавів і Бога вже не чує,/Он Ангел гніву рушив із мечем сюди”⁴⁸; „Дарма святкуєш перемогу, злобная Іродіадо! / Що є ганьбою тут, на Небі в славу перейде”⁴⁹; „І цар Давид сказав: „Помножилися вороги мої”. /І Соломон: „Вуста коханки – яма то глибока”./Впаде в ту яму лише той, на кого маєш гнів”⁵⁰.

В історичних романах у віршах, взятих за об’єкт дослідження, зображені події в Україні в основному XVII – початку XVIII століть, коли віра в Бога, у християнські заповіді й мораль була над усе. Недарма зречення християнської віри прирівнювалося до зради рідного краю. Тому герої творів, особливо *Марусі Чурай* Ліни Костенко, звертаються до Бога, ходять до церкви для катарсису душі. Маруся Чурай після помилування від смертної кари йде у Київ на прощу:

А я ж прийшла з такого далеку!
Тут, кажуть, є стара, як світ,
больнична церква при шпиталику
десь там біля святих воріт.
...То, кажуть, люди йдуть оце понині,
бо, кажуть, ніби легшає людині,
як пом’янути саме в ній,
у тій церковці кам’яній,
своїх померлих... Пом’яну
і попелом розвіяного батька...
і матір, що звела я у труну...
Тих, що душа не виговорює...
Гордія..., Ганну і... Григорія...

⁴⁴ Там само, с. 81.

⁴⁵ Там само, с. 115.

⁴⁶ Там само, с. 120.

⁴⁷ К. Мотрич, зазнач. праця, с. 74.

⁴⁸ Там само, с. 71.

⁴⁹ Там само, с. 83.

⁵⁰ Там само, с. 84.

Мені б молебень відслужити.
Жива, треба якось жити⁵¹.

Домінуючим у творах Андрія Гудими, Ліни Костенко, Катерини Мотрич є прийом ретроспекції, характерний і для жанру сповіді. Відбір у ретроспекції, – на думку Н. Копистянської, – завжди більш суворий, ніж у самій дії твору, тут не може бути випадкового, неважливого.

Ретроспекція засновується на властивостях пам'яті: автора, створеного ним персонажа, читача, здатного створити над-текст, поєднуючи у творі відомості в одне ціле... Тут діє суб'єктивний відбір, до якого ще в ретроспекції приєднуються закони пам'яті, що зберігає минуле з різною ясністю та інтенсивністю⁵².

У сповідях-роздумах Івана Мазепи (*Мотрині ночі*, *Сповідь Мазепи*) – це історія України й приватного життя, описи масштабних подій за часів його гетьманування:

Як в Тебе, Боже, є батіг і Ти мене ударив,
Й нелічені мої гріхи розбилися об Твій гнів,
То дай же сили не упасти від покари,
Дай вистоять, щоб в полум'ї твоєму не згорів.
Мене ж Ти не почув, як чув колись Мойсея,
Кричу до Тебе ночі, молюсь-волаю дні.
Чи ж Україна – Троя, я лиш – одиссея,
Якій судилось вигоріть в московському вогні? ...
А думалось, звезду таки ж ковчег спасенний.
Я ж Ной, що утікав з московського потопу.
На Твоїм дереві виріс плід слабкий, мерзенний.
Потоп тече із пекла. В нього сила, як в окропу.
Я – вітер, висіяний із Твоєї, Господи, руки.
Що буреломом вже зійшов для цього краю⁵³.

У сповідях-спогадах Марусі Чурай (*Маруся Чурай*) – більше побутових і психологічних деталей: щедрування, зародження почуттів на Купала, розправа ляхів над батьком і страждання родини, зрада коханого, повернення в дитинство, де закарбувалися важливі миті, що стали ключовими для формування героїні: „Душа летить в дитинство, як у вирій, / бо їй на світі тепло тільки там”⁵⁴. Психологічно-емоційний стан Марусі, спричинений смертю коханого та рішенням суду, відтворений у пам'яті через призму подій. На думку Л. Миронюк, Ліна Костенко

...узагальнює характер сповідального мислення, зображаючи через розповідь героїні як світ її особистих почуттів, так і колорит довкілля у повному прояві суспільного

⁵¹ Л. Костенко, зазнач. праця, с. 126.

⁵² Н. Копистянська, *Жанр, жанрова система у просторі літературознавства*, Львів 2005, с. 202.

⁵³ К. Мотрич, зазнач. праця, с. 85.

⁵⁴ Л. Костенко, зазнач. праця, с. 39.

буття. Відповідно до неоромантичних тенденцій, простежується осмислення духовної індивідуальності й творчої активності особистості як найвищої онтологічної цінності⁵⁵.

Увага героя-сповідальника сконцентрована на особистому внутрішньому світі. Картини оточуючої дійсності виникають тільки на тлі формальних обставин здійснення вчинків, „...події у сповіді знаходять виключно духовний зміст, тому й міняють свою природну послідовність”⁵⁶, реалізується не лише трансцендентне спілкування людини з Богом, а й заглиблення її у сферу особистісних переживань.

Отже, у сучасних історичних романах у віршах *Сповідь Мазепи* А. Гудими, *Маруся Чурай* Ліни Костенко, *Мотрині ночі* К. Мотрич автори репрезентували сповідь, сповідальність героїв як структурний елемент твору, як „фрагмент жанру в іншому жанрі”⁵⁷, за допомогою якого розповіді про події минулого й сучасного України сприймаються достовірніше. Сповіді, молитви Івана Мазепи, Мотрі Кочубей, Марусі Чурай, Лазаря Барановича, ігумені Марії подано в декількох вимірах: у ліричному зверненні до Бога, до уявного співбесідника та монологічній сповіді „самому собі”, звіті перед власним сумлінням. У відвертому їх зізнанні ми маємо можливість усвідомити вчинки, діяння героїв з історичним іменем, з художньо деталізованою „біографією душі”, що проявляється в авторському суб’єктивному сприйнятті подій часів гетьманування Івана Мазепи та Богдана Хмельницького й сучасності, адже витoki нинішніх проблем у історії української державності.

---

⁵⁵ Л. Миронюк, *Специфіка жанру і стилю історичного роману у віршах „Маруся Чурай” Ліни Костенко*, [в:] „Вісник Запорізького національного університету” 2008, № 2, с. 153–156.

⁵⁶ Н. Тамарченко (ред.), зазнач. праця, с. 86.

⁵⁷ Т.В. Бовсунівська, зазнач. праця, с. 494.